

20186 Բախարտի աշ

Ծաղկոց

կամ

Անհանգստացրած
և

Երա և Շահանգոսթի

372.21
F-23

Թիֆլիս

1882

2010

2002

2. 21
23

Հրատարակուած Գեղարքունի Ազգայնագր Մէլեր-Հայկազեանի Տակերով:

Մ Ա Ղ Կ Ո Յ Ը

Կ Ա Մ

ՄԱՆԿԱՆՑ ՊԱՐՏԷԶԸ

Ե Ի

ՆՈՐԱ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹԻՒՆԸ:

ՀՐԱՊԱՆԱԿԱԿԱՆ ԴԱՍԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ

Ա. ԲԱՅԱԹՐԵԱՆԻ.

Կարգացուած 1882 թ. Մայիսի 4-ին Տիֆլիս, Արժրուհու թատրոնում:
Յոգուտ Հայոց Առաջին Ընդհանուր Առուցչական Ժողով:

Թ Ի Ֆ Լ Ի Զ

ՅՈՂՀԱՆՆԷՍ ՄԱՐՏԻՐՈՍԵԱՆՑԻ ՏՊԱՐԱՆ

ՕՐՐԵՆԵՆ ՓՈՂՈՑ, 5

1882

8502

Հրատարակուած Գեղասպետ Ալեքսանդր Մելիք-Հայկազեանի ծախքով:

291

370

1868-ԲԱՅԵԱԳԱՆՅԸ

372.21

Բ-23

ԿԱՄ

ՄԱՆԿԱՆՑ ՊԱՐՏԷԶԸ

Ե Ի

ВОЗВРАТИТЕ КНИГУ НЕ ПОЗЖЕ

обозначенного здесь срока

1003
14751

ՆՈՐԱ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹԻՒՆԸ:

ՀՐԱՊԱՐԱԿԱԿԱՆ ԳՈՍԱԻՍՈՒԹՅԱՆ

Ա. ԲԱՅԱԹԻԱՆԻ

Կարգադրուած 1882 թ. Մայիսի 4-ին Տփլիս, Արժանուած Գրատար Ալեքսանդր Մելիք-Հայկազեանի ծախքով:

Թ Ի Յ Լ Ի Զ

ՅՈՎ ՀԱՆՆԷՍ ՄԱՐՏԻՐՈՍԵԱՆԻ ՏՊԱՐԱՆ

ՅՐԵՎԱՆԻ ՓՈՂԱՆ, 5

1882

ՅԱՂԱՌՅԸ ԿՍՄ ՈՐ ՄԻ ԼԻ ՆՈՅՆ Է ՄԱՆԿԱՆՅ ՊԱՐՏԷՉԸ
ԵՒ ՆՈՐԱ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹԻՒՆԸ^{*)}:

Մեծապատիւ պարոններ և տիկիներ:

Հասարեայ 30 տարի է, որ Ֆրէօբէլե ծաղկոցը, այն է մանկանց պարտէզը, մեծ ընդունելութիւն է գտել բոլոր Եւրոպայի մէջ. տարէ ցտարի աւելանում է ծաղկոցները ու նոցա մէջ դաստիարակուող մանկանց թիւը: Պարզ է, որ ծաղկոցը ժամանակի պահանջ է և իւր օգտաւէտութիւնը ասացուցել է իւր սաների վերայ: Այսուամենայնիւ, մեր մէջ դեռ շատ քիչ անձինք կան, որ սարգ Հասկանային, թէ ինչ է և ինչ նշանակութիւն ունի ծաղկոցը: Որպէս զի լաւ ըմբռնենք նորա ինչութիւնը և նպատակը, մենք նախ և առաջ պիտի պարզենք թէ ինչ է մանկան հոգևոր կեանքը և ինչ է հարկաւոր նորա կանոնաւոր դարգացման համար:

Ուրեմն ինչո՞վ ենք կարող ճանաչել մանկան հոգևոր էութիւնը: Ի հարկէ նորանով, ինչ որ բոլոր երեխաները գործում են, ինչ որ ընդհանուր է բոլոր երեխաներին: Յայտնի է որ խաղը կազմում է բոլոր մանկանց ընդհանուր յատկութիւնը. իւրաքանչիւր, գոնէ առողջ մանուկ խաղում է և պիտի խաղայ, վասն զի սա է այն միայնակ գործողութիւնը, որին նա ընդունակ է: Նա պիտի խաղայ, զի ոչինչ չի դարգանում առանց մի որ և է գործողութեան: Ծառը կանաչում է, ծաղկում, պտուղ բերում, տերեւթափ լինում և էլի կանաչում: Երկնքի մարմինները ստոտում են արեգակի ու երկրի շուրջը. արիւնը մեր և կենդանեաց երակների մէջ գտնուում է մշտական շարժողութեան մէջ. չէ որ այս բոլորն էլ գործողութիւններ են: Բայց մի և նոյնը տեսնում ենք և մարդույս

^{*)} Մեր այս դաստիարակութիւնը քաղուած է զլլաւորապէս տիկին Մարիաննայի - Բիւլշովի երկտիւրութիւններից:

Дозволено цензурою. Тифлисъ. 15 Юля, 1882 г.
Типографія И. Мартиросіанца. Орбеліан. ул., 5.

վերաբերութեամբ. մարդս խօսել է սովորում—խօսելով, կար-
գալ է սովորում—կարգալով, գրել—գրելով, նկարել—նկա-
րելով և այլն: Այլ որ մի օտար լեզու ուսել է միայն կար-
գալով և երբէք զխօսում չի ունեցել այդ լեզուով խօսելու,
նա կամ բոլորովին չի կարող խօսել այդ իւր ուսումնասիրած
լեզուով, կամ կը խօսի շատ դժուարութեամբ: Պարզ է որ
մեր հոգեւոր գործութիւնները յերևան են գալիս, շարժողու-
թեան մէջ մանուկ ու վարժուած միայն գործողութեամբ.
Հոգին չի կարող դարձանալ առանց գործողութեան: Բայց քնչ
է կարող գործել 3 և 4 տարեկան մանուկը բացի խաղալուց:
Արեւմն և խաղն է այն բնական միջոցը, որով դարձանում է
մանուկը և որով նա պիտի դաստիարակուի, ուրեմն և այն
երկեան, որ չի խաղում, որին արդելում են խաղալ, նա այդ
ևս չէ երեխայ, նա ծերացած մանուկ է:

Այսուամենայնիւ մանկանց խաղը չի կարելի և չը պի-
տի թողնուի արտաքին հանդամանքների ուղղեցութեան,
այլ հարկուոր է առաջնորդել, ուղեցոյց լինել մանկան, որ-
պէս զի նորա խաղը ունենայ մի օրասխառիթ հետևանք:
Վասն զի ինչպէս որ բոյսն է երկրի խաւարամած ձոցից դէ-
պի լոյսը բարձրանում, այնպէս և մանկան հոգին է անգիտակ-
ցութիւնից բարձրանում դէպի մտաւոր կեանքը. ինչպէս որ
հարկաւոր է կատարել մի քանի որոշեալ պահանջ, որպէս զի
երկրի մէջ գտնուած սերմը ճիշտ, ծաղիկ է և պտուղ բերէ, այն-
պէս և մանկան հոգեւոր կեանքն է պահանջում խնամատա-
րութիւն, որպէս զի նա դարձանայ և դառնայ կատարեալ
մարդ: Հակառակ դիտուածում սերմը դեռ ևս երկրի տակ
կ'ոչնչանայ, կամ դեռ ևս պտուղ չ'բերած կ'լծառամէ, իսկ
մանկան հոգեւոր կեանքը կ'ենթարկուի հազարաւոր բարոյա-
կան ու մտաւոր թերութեանց: Գորա վերայ է ահա մտա-
նանիչ լինում անուսն ծաղից, որ և պիտի լինի ինչպէս տե-
սանք ազնուացրած մարդկութեան որբան:

Մանկանց խաղը առաւել ծանրակշիւ նշանակութիւն է

առանում մի ուրիշ կողմից: Աստուած մարդոյս շնորհել է մի
աշնակալ յատկութիւն, որից գործի են միւս արարածները: Ա-
զում եմ տեսի որ մարդս մի հոգեւոր էակ է. նորա հատկու-
նեքը ձգտում են դէպի հոգեւոր կեանքը: Եւ այս աչքի առաջ
պիտի ունենայ նա և դաստիարակութիւնը: Վասն զի ո՞վ է
կարող խնամել այդ ձգտումները այնպէս, ինչպէս պահան-
ջում է մանկան հոգեւոր էութիւնը, եթէ չիբաւի նա ծանօթ
չէ դրաւճեա. և թիչ սուսուել լաւ միջոց կայ ծանօթանալու
այդ ձգտումների հետ բացի նորանից, ինչ որ մանուկը գոր-
ծում է, բացի նորա խաղից: Եւ եթէ քննող աչք ձգելու լի-
նինք մանկանց խաղի վերայ, այն ժամանակ մենք կը տես-
նենք, որ այս տեղ արտայայտուած է մի և նոյնը ինչ որ մարդ-
կային ազգի մտաւոր մշակութեան պատմութեան մէջ:
Մարդկային ազգի մտաւոր մշակութիւնը սկսում է նորա
մ ա ն կ ու լ թ ե տ ն հետ և ծագում է մարդկային ընդհանուր,
այն է կոսիտ և միայն զգայարանական պահանջներին գո-
հութիւն տալուց: Վկայութիւն նորա այդ պահանջներն էին հա-
սարակ բնակարանը, հասարակ զգեստը և սարգ կերակուրը,
որոնց համար նա գործելով երկար դարերի ընթացքում փո-
քը սո. փոքր դուրս եկաւ իւր վայրենի դրութիւնից և զգաց
մի սուսուել բարձր պահանջ. նորա լոկ զգայարանական ձգ-
տումներից ծագեցան հոգեւոր ձգտումներ: Հոգին ազատե-
ցաւ զգայարանական կենաց փոշուց, որպէս զի յագեցնէ իւր
առ. գեղեցիկն ունեցած ծորաւը. այնուհետև ծագիցան ար-
բուեստները, յերևան եկան գիւղեր, քաղաքներ, մեծամեծ
շինութիւններ, շքեղազարդ զգեստներ և առաւել նուրբ կեն-
ցադաժտութիւն: Այնպէս ահա մարդկութիւնը փոքր սո.
փոքր շատը գնալով մտաւ սուսուել բարձր գաղափարական
աշխարհը, և այնուհետև սկսեց դիտել ու քննել բնութեան
երևույթները և համբարել այժմեան գիտութեանց չափազանց
բազմակողմանի պաշարը:

Ինչ և նոյն նշանակութիւնը և մի և նոյն նպատակը ու-

նին նաև առանձին անհատները մանկական, երիտասարդա-
կան ու այրական ճգնաժամները: Եւ եթէ յիրաւի մանկական
խաղը նորա ճգնաժամնց ազատ արտայայտութիւնն է, իսկ այդ
ճգնաժամները արմատ են ապրագայ մտաւոր կազմակերպու-
թեան, այնուհետև չ'իայ մեզ համար ոչինչ ուրիշ այնքան ա-
ռաւել ծանրակշիռ խնդիր, որքան այդ ճգնաժամները կանոնա-
ւոր գարգացումն, որքան մանկան խաղերի ուղիղ առաջնոր-
դութիւնը: Վասն զի միայն այդպէս են կարող նորա ճրգ-
տումները գարգանալ, ծաղկել ու առողջ պտուղ բերել: Այն,
հարկաւոր է ուղիղ կերպով առաջնորդել մանկան խաղերը,
վասն զի հսկանակ դիպուածում փոխանակ քաղցր պտղի,
նոքա փուշ և տատասկ կը բերեն:

Այժմ տեսնենք թէ ինչ ճգնաժամներ են յերևան գալիս
մանկան խաղի մէջ և թէ ինչպէս պիտի կազմակերպուած
լինի ծաղկոցը, որպէս զի կարող լինի համապատասխանել իւր
նպատակին, այն է, դաստիարակող գորութիւն ունենալ:

I. Սուր աչքը կարող է դիտել, որ բացի կերակրի պա-
հանջից բոլոր երեխաները ունին շ ա թ ո ղ ու լ թ ե ա ն ձ ր գ-
տ ու մ ն: Մանուկը իւր կեանքի հենց առաջին օրերից սկը-
սած շարժում է, թափ է տալիս իւր ոտներն ու ձեռները, ա-
ռաջին տարուայ վերջին նա սկսում է չորեքթաթ տալ, երկ-
րորդ տարին նա արդէն լաւ ման է գալիս, վազվզում է և
ցաթկոտում. իւրաքանչիւր ոք այդ գիտէ և տեսնում է բոլոր
առողջ մանկանց վերայ: Այժմ հարց է ծագում՝ թէ արդեօք
ինչու բոլոր երեխաները 'ի բնէ ճգնում են շարժուելու. ինչ
է դորա նպատակը: Հարկաւոր չէ երկար մտախոհութիւն,
որպէս զի հասկանանք որ այդ շարժողութիւնները հար-
կաւոր են թէ տնդամներն և թէ առ հասարակ բոլոր մարմ-
նոյ կանոնաւոր գարգացման համար: Մանուկը սկզբումը շար-
ժում է իւր անդամները բոլորովին առանց մի օրի է նպա-
տակի. սակայն ժամանակի ընթացքում նորա այդ աննպա-
տակ շարժողութիւնից փոքր առ փոքր ծագում է իսկ և իսկ

գործողութիւն, այն է՝ որոշեալ նպատակի հասնելու դիտմամբ
եղած գործողութիւն. այսպէս ահա օրօրոցի մանուկը անգի-
տակցաբար շարժում է իւր ձեռները և իւր ոտները. դիպու-
ածաւ նորա ձեռը դաչում է այս կամ այն առարկային և
այն ժամանակը նա փորձելով իմանում է, որ մի քանի ա-
ռարկաներ իւրեանից հեռի են իսկ մի քանիսը մօտիկ, որ
դոցանից մի քանիսը ցաւ են պատճառում իւրեան, այրում
են, պիտո են իսկ մի քանիսը ընդհակառակն ցաւաբեր հե-
տեանք չունին և կակուղ են, մի քանիսը ծանր են և ինքը
չի կարողանում տեղից շարժել, իսկ մի քանիսը թեթեւ են և
ինքը կարող է բարձրացնել. մի քանիսը դառն համ ունին,
իսկ մի քանիսը քաղցր: Այդ օրինակ դիտողութիւններ ձեռն
բերելից յետոյ ահա մանուկը դիտմամբ ձեռը մեկնում է իւր
առաջ ընկած մի կտոր շաքարը առնելու՝ ծանօթ լինելով
դորա քաղցր համին: Այդպէս նաև սկզբումը մանուկը ոչինչ
գիտակցութիւն չունի, որ ինքը կարող է մի տեղից միւս տեղը
փոխուել, նա սկզբումը միայն անգիտակցաբար է շարժում
իւր ոտներն ու ձեռները, բայց երբ փորձը նորան ուսուցանում
է, որ միայն ձեռներդ ու ոտներդ շարժելով ես կարող փո-
խել քո տեղդ, մօտենալ մի առարկայի և հեռանալ միւսից,
այնուհետև նա սկսում է դիտմամբ շարժել իւր անդամները
մի որոշեալ նպատակի հասնելու համար:

Այդպէս ահա բոլոր մանուկները իւրեանց ծնուած օրից
ունին գ ո ղ ո ղ ու լ թ ե ա ն ձ գ տ ու մ ն: Եւ ինչ է մարդ-
կային կեանքը, եթէ ոչ գործողութիւն. առանց գործողու-
թեան ոչինչ արդիւնք չէր մնալ անցեալ մարդկութիւնից և
սա երբէք չէր կարող հասնել արդի մտաւոր մշակութեան
բարձր աստիճանին: Պարզ է, որ իւրաքանչիւր ճշմարիտ դաս-
տիարակութիւն պիտի աշխատ լինի զարգացնել մանկան մէջ
առ գործողութիւնն ունեցած ընդհանուր մարդկային ճրգ-
տումն: Լոկ միայն մարմնոյ զարգացումը աչքի առաջ ունե-
նայով՝ այլ խնամատարութիւնը յերևան է գալիս հասակա-

ւոր անձանց համար երբև մ ա ը մ ն ա մ ա ը գ ու լ թ իւ շ ւ ն, իսկ ծաղկոցի մէջ շ ա ը Թ ա կ ա ն ի ա ղ ե ը ն ե ն ա հ ա, որոնք աշխատում են բաւականութիւն տալ այդ բնական պահանջին: Հին ազգերի պատմութիւնը մեզ մի և նոյնն է ասում: Հին Արեւելք, հին Պարսիկները, Յոյները, Հռոմէացիք, Գերմանացիք և շատ ուրիշ ազգեր ունէին իւրեան յատուկ մարմնամարդական խոսքերը, որոնք մինչև այսօր անգամ դանդաղան ձևերով գտնուում են վայրենի ազգերի և ժողովրդեան ռասիկ դասի մէջ և որոնք այժմ լուսաւորեալ ազգերի մէջ դարձել են մի որոշ նպատակաւ տեղի ունեցող գործողութիւն, այն է՝ երբև խնամատարութիւն մարմնոյ:

II. Ինչպէս մարմնոյ անդամները շարժմունքն, այնպէս և մի ուրիշ ձգտումն է իերեան գալիս մանկական հասակի մէջ, այն է՝ հ ո ղ ո լ ի ա ղ ա լ ը, ե ը կ ի ը ը փ ո ը փ ո ը լ ը, որ դժբաղդաբար շատ արգելքների է հանդիպում ծնողաց կողմից: Ո՛վ չի չիշու՞մ իւր մանկութեան օրերից, լծ է բնչքան մեծ գուարձութեամբ ձեռներով հողն էր փորփրում, իւր համար փոքրիկ արարէզ շինում, ամուներ (մարի, լաք) կազմում և բոյսեր անկում: Եւ չնայելով որ այդ երկրագործութեան սրահանջը մարդկային ազգի մէջ իերեան եկած առաջին ձգտումներից մէկն է, այսուամենայնիւ նա առ հասարակ մնում է առանց պարտաւարտաշած խնամատարութեան: Վասն զի հազիւ լծ է մանկան մէջ իերեան է գալիս այդ հակումը, իսկոյն և իսկ ընկճում է. «մի, ազատաիր շորերդ», այս է ահա մօր բարոյական գաղափարների առաջին պատգամը: Այդ ձգտման ամենից քիչ կարողանում են բաւականութիւն տալ քաղաքների, նա մանուսանդ մեծ քաղաքների երեխաները, որոնք ազատ հող չունենալու պատճառաւ յաճախ փողոցներումն են գուարձանում գետինը փորփրելով: Բայց մենք չ'պիտի մոռանանք, որ այստեղ մանուկը գրկում է այն դիտողութիւններից, որոնք ապագայում նորա հոգևոր կենաց մէջ պիտի կազմեն ամենագորեղ տարրը, նորա բոլոր

հոգևոր կենաց հիմքը. վասն զի մարդոյս իւր մանկութեան օրերում ստացած ապաւորութիւնները անջինջ հետք են թողնում նորա մէջ, մինչդեռ երկտասարդութեան ու այրութեան հասակումն ձեռն բերածը շատ յողո յողո են լինում ու խախտու: Մենք պիտի մանկան ենթարկենք նոյն իսկ բնութեան ազդեցութեան և թող տանք նորան գրաւել բնութեան բերքերով, բացի դորանից ն ո ը ա հ ա մ ա ը, որ միայն այն բանն է երկար ժամանակ գրաւում մանկան մտադրութիւնը, ինչ որ նա իւր սեպհական ձեռններովն է շոշափում: Ինչքան որ այդ հող փորփրելը, պարտէզ շինելը աննշան շ'երեւայ, այսուամենայնիւ նա կազմում է այն, որով առաջին անգամ կարելի է դառնում մանկան ուշադրութիւնը դարձնել բնութեան բերքերի վերայ և այդպէս արթնացնել նորա մէջ սէք դէպի երկրագործութիւնը: Մանկան այդ ձգտումը մենք չպիտի առանց ուշադրութեան թողնենք, վասն զի հակառակ դիպուածում նա շուտով կանհետանայ, վասն զի իւրաքանչիւր գօրութիւն առանց գործադրութեան մնալով կընկճուի նիւթի ծանրութեան ներքոյ, որ և իբրև ծ ու լ ու լ թ իւ շ ւ ն, իբրև հեղգութիւն իերեան է գալիս մանկանց ու հասակաւոր անձանց մէջ: Սա դորա բացառական վնասն է. դրական վրնասը կայանում է նորանում, որ մանկան համար անհետ կորչում է բնութեան, այն է՝ մարդոյս առաջին և ամենամեծ ուսուցչի դիտողութիւնը, որ նորա արդիւնքները ըմբռնում են միայն վայր ՚ի վերայ և մնում առանց չարտե ազդեցութեան. վասն զի եթէ նա, մանուկը, դիպուստաւ ծաղիկներ էլ քաղելու լինի, այս կամ այն բոյսը ժողովելու լինի, դա կը մնայ միայն մի խաղ և երբէք առիթ չի լինի իրերի ծանրակշիւ դիտողութեան: Ուրիշ բան է, երբ երեխան պարտիզում ունի իւր սեպհական ամուսն և սովորում է բահել ցաքանիւ, ջրել և անհամբեր սպասում է լծ է բնչպէս պիտի բսնէ իւր ցանած սերմը. բնչպէս պիտի ծէ, կոկոն բռնէ և ծաղիկէ. երբ նա ուրախ ուրախ քաղում է իւր ցանած

ճաղիկը, որ բերէ և մեծ հրճուանքով տայ իւր մօրը: Այն, ով որ դիտել է անմիջապէս թէ ինչ ուրախութեամբ է լըցնուած մանկան սիրտը, երբ նա աչքերը սլլած զննում է իւր ցանաճ սերմի ճիւղը, երբ նա դիտում է թռչունների ճագերին իւրեանց բռնում ծլալալիս, ճաղիկները ծծող մեղուներին, թրթուռներին ու բզէզներին, երբ նա իւր ձեռին բռնած կտորատում է ցորենի հասկը, որ տեսնէ նորա մէջ թաք կացած հատիկները, մի խօսքով երբ նա ինքն իւրեան գրտնում է շրջապատուած բնութեան հրաշալիքներով, — ով որ դիտել է այդ բոլորը, նա կը համոզուի, որ բնութեան հետ ունեցած անմիջական հաղորդակցութիւնը մանկան առաւել և առաւել է տալիս, առաւել է ուսուցանում, քան ծառաներն ու գովերնանտները, քան գրքերն ու դպրոցը:

III. Ծաղիկոցը միշտ աչքի առաջ ունենալով մանկան բնատուր ձգտումները, աշխատում է դարգացնել նաև նորա զգայարանները, որոնց խնամատարութիւնը շատ և շատ ծանրակշիւ է մարդոյս մտաւոր կազմակերպութեան համար, վասն զի նոցա միջնորդութեամբ է մարդս ըմբռնում իւր բոլոր հոգեւոր կենաց տարրերը: Ա. եւ բնութիւնը այտուեղ առաջնորդ է լինում մեզ ամենուրեք: Ամենայն ոք նկատած կը լինի թէ ինչպէս մի քանի ամսական երեխան ամուր բռնած պահում է իւր մօր մատը կամ մի ուրիշ առարկայ: Գորանով է սկսում մանուկը առաջին անգամ ծանօթանալ զանազան առարկաների հետ և վարժել իւր դեռ ևս անփորձ ձեռք, որով նա մի ժամանակ հում նիւթից զանազան բաներ պիտի մշակէ: Չեռ մարդոյս ամենագլխաւոր անդամներից մէկն է. բնութիւնից նորան պարզեւած արքունի զաւազանն է: Առանց ձեռներէ մարդոս ոչինչ չէր կարող գործել կամ շինել. նոքա ծառայում են նորան իբրև միջնորդ գիտութիւն հայթհայթելու այն ժամանակ, երբ միւս զգայարանները դեռ ևս այնքան չեն զարգացած, որ կարող լինին ըմբռնել իրերի կերպարանքը. ձեռներն են, որոնք մանկան մէջ յա-

ռաջ են կոչում արտաքին իրերին մի ուրուիայ ձև տալու ցանկութիւնն ու ձգտումը, որոնք դրբում են հասակաւոր մարդին կերպարանաւորելու բնութեան բերքերը և որոնք պատճառ եղան արուեստների ծննդեան ու կատարելագործութեան: Այդ ձգտումն է նա և այն բնական դրդիչ գործութիւնը, որ մարդոյս բարձրացրաւ իւր վայրենի դրութիւնից և հասցրաւ այժմեան քաղաքակրթութեան բարձր աստիճանին: Մինչև հիմայ կրթութիւնը ոչինչ չէր անում մանկան այդ ձգտումը զարգացնելու համար. նորա կենաց առաջին տարիները, մինչդեռ դա այն ժամանակն է, երբ ամենայնչող կերպով կարելի էր վարժել մանկան ձեռք, երբ նորա ձկուն ու փափուկ անդամները ընդունակ են ամեն տեսակ վարժութեանց և երբ նորա ստացած տարւորութիւնները անջինջ մնում են և կազմում նորա բոլոր հոգեւոր կենաց հիմքը: Եթէ մենք զանազան մանկանց ձեռները միմեանց հետ բաղդատելու լինինք, այն ժամանակ կը տեսնենք, որ բոլորովին ուրիշ է լինում այն մանկան ձեռների կազմութիւնը, որի ծնողները կամ դաստիարակները նորա կեանքի առաջին օրերից սկսած խնամք են տարել այդ մասին, մինչդեռ անխնամ թողնուած և փոքոցում մեծացած աղաների ձեռներն ու ամտները այնքան փայտացած ու բրտացած են լինում, որ նոցա կեանքի յաջորդ տարիներում յաճախ ՚ի գուր են անցնում ամենայն աշխատանք ձեռագործութեան, նուրբ արուեստների, նուագածութեան մէջ յաջողակութիւն ձեռն բերելու: Այդ պատճառաւ և Ֆրէօրէլը ոչ միայն իւր մարմնամարզական խողերով աշխատում է վարժել առ հասարակ մարմնոյ միանունքները, այլ նա ձեռքերի համար նշանակած ունի առանձին վաժութիւններ, որոնք սկսում են օրորոցից և դառնում այն միջոցը, որով երեխան ծանօթանում է իւր շրջապատող առարկաների հետ: Կայց այդ բաւական չէ — ճաղիկոց իւր այդ վարժութիւններով աշխատում է վարժել երեխային ինքն ազ ուր ծ օ ն ու լ թ ե տ ն մ է ջ՝ զանազան նիւ-

թից գանազան բաներ շինել տալով: Մարդկութիւնն էլ իւր ձեռներէից օգուտ քաղեց առաջին անգամ իւրեան համար բնակարան և զգեստներ շինելու: Եւ քանն տեսակ փոփոխութեանց ենթարկուեցաւ մարդոյս բնակարանը սկսած այն ժամանակներէից, երբ մարդկութիւնը վայրենութեան մէջ էր ապրում, մինչև այժմեան մեծամեծ քաղաքները շքեղագարդ պայտաններն ու գգեստները: Մի և նոյն այդ ձգտումը տեսնում ենք նաև մանկան մէջ, երբ նա հոյր փորձերով, սենեակի մի անկիւնումը աթոռներ շարելով, կամ իւր ձեռն տուփը գանազան մասնէրի բաժանելով շինում է սներ, պարտէզներ, կամուրջներ, հաւի բուններ և այլն: Եւ ինչպէս է օգուտ քաղում Պրէօբէլը մանկան այդ հակումից, նորան ինքնագործօնութեան մէջ վարժելու համար: Նա իւր ծաղիկոցում երեխաներին տալիս է գանազան նիւթեր, օրինակ խորանարդներ ձողիկներ, գոյնզգոյն թղթեր, գանազան ձևի տախտակներ, որոնցից երեխանները շինում են, հիւսում, կարում և սողնագործում հազար ու մի տեսակ բաներ: Արդէս զի երեխաները յաջողակութիւն ստանան ամէն տեսակ ձեռագործութեան մէջ, Պրէօբէլը նոցա առաջնորդում է թղթից բազմաթիւ բաներ շինելու — թուղթը ծալելով, ծալծակելով, կարելով և միմեանց հետ հիւսելով: Առ հասարակ ձեռները միւս զգալարանները հետ վարժում են ամեն տեսակ գործի համար, ինչպէս որ և այդ պահանջում է իւրաքանչիւր անձի գործական կեանքի համար հարկաւոր ընդհանուր յաջողակութիւնը:

Մակայն այդ օրինակ աշխատութեանց ամենանշանաւոր և անփոփոխելի նշանակութիւնն է նոցա բարոյական ազդեցութիւնը: Մանկան այդքան վաղ աշխատութեան ընտելացնելով և նորա մէջ դէպք աշխատանքը սէր ծնուցանելով, մենք կը տանք նորան մի ճշմարիտ պահապան հրեշտակ, որ ապագայում նորան զերծ կ'պահէ ոչ թէ միայն աղքատութիւնից, այլ և ամեն տեսակ բարոյական ախտերից: Ման-

կան կեանքը պիտի սխուր պարտաճանաչութեամբ, եթէ յերակն նոցա ապագայ կեանքը պիտի լինի բարոյական և որպէս զի մարդս կարող լինի կատարել իւր պարտքը նա պիտի ընդունակ լինի նաև այդ կատարելու: Եւ ծաղիկոցի գլխաւոր նպատակն էլ հենց այն է, որ երեխային իւր կեանքի առաջին տարիներում ընդունակ գործէ իւր պարտքը կատարելու: Պրէօբէլը լու հոսկոցաւ, որ անկարելի է հասնել այդ նպատակին, ստիպելով մանկան պրայել այս կամ այն բանով, զոտն զի միայն նա է կարող բարոյականացել: ազդեցութիւն անել մանկան վերայ, ինչ որ նա հուսնում է, ինչ որ գրգռում է նորա երեակայութիւնը ու հետաքրքրութիւնը, ինչի որ նա անձնատուր է լինում իւր բոլոր հոգով: Եւ դա միայն այն ժամանակն է տեղի ունենում, երբ նա գործում է այն, ինչ որ նորան ուրախութիւն է պատճառում, երբ նա տեսնում է որ ճշմարիտ ինքը մի բան է շինում: Եւ Պրէօբէլի խաղերի ամենահանձարեղ կողմն ու առաջնայատկութիւն էլ հենց այն է, որ նոքա արդէն թուրակագլմ մանկան համար կարելի են շինում այդ ս ա ե ղ ծ ո ղ գ ո թ ծ ո ղ ու թ իւ ն ք, որ նոքա արթնացնում են ու գարգացնում մարդկային սուղծող հոգւոյ առաջին սերմերը, հնարաղիւտ գորութիւնը և փոխանակ լոյ նմանութեան շուտով կարելի են գործում մանկան ինքեան հնարել և շինել գանազան բաներ: Պրէօբէլի խաղերը կոսվա ձեռներով չեն շոշափում մանկանց առանձնայատկութիւնները, նոքա ընդհակառակն լայն տարածք են տալիս իւրաքանչիւր մանկան ազատ կերպով յերեան բերել և վարժել իւր ներքին ձգտումները: Այդպէս ահա իւրաքանչիւր սանիկ միևնոյն ձողիկներից ու խորանարդներից, միևնոյն կաւից ու թղթի կտորներից շինում է կամ հիւսում ինչ կամ մեկնում է, մինչդեռ առօրեայ սովորական խաղալիքները զուրկ են այդ յատկութիւնից, նոքա են և մնում են միշտ մի և նոյնը ամեն մի մանկան համար, որ գրադոււմ է նոցանով — ուրեմն և չունին ոչինչ ներքին արժանաւորութիւն:

Բ. Բայց Ֆրէօրէլը իւր ծաղիոցում ոչ թէ միայն աշխատում է դարդացնել մանկան ձեռքի չափողակութիւնը, այլ նա իւր խաղալիքները շինում է գեղեցիկ դարձնող գիտութիւն հայթհայթելու, կամ առաւել սարգ՝ իւր տեսածը ճշտութեամբ ըմբռնելու համար: Այդ նպատակաւ նա դուրս է բերում մանկանց առաջ այնպիսի առարկաներ, որոնք իւրեանց յատկութիւններով հակադիր են միմեանց: Պարզեմ միտքս: Յայտնի է որ իրտիան աշխարհէ իւրաքանչիւր առարկայ կազմուած է մի որ և է նիւթից, ունի մի որ և է մեծ ու թիւն, ձեւ, գոյն ու ծանրութիւն. իւրաքանչիւր առարկայ ընդունակ է մի որ և է ձայն հանելու, նա կազմուած է ինչո՞ւմ դանազան մասներից, այդ մասներն ունին զանազան ուղղութիւն տարածութեան մէջ և կարող են որոշուել թւով: Բայց այդ ընդհանուր յատկութիւնները զանազան առարկաներ ունին և իւրեանց առանձնայատկութիւնները, ինչպէս են օր. համ, հոտ, թափանցիկութիւն և այլն: Բայց այդ յատկութիւնները մի քանի առարկայի վերայ յերեւան են դալիս ամենաբարձր աստիճանաւ, իսկ մի քանիսի վերայ ամենացածր. այսուամենայնիւ կան և այնպիսի առարկաներ, որոնք ընկած են այդ երկու հակադիր կէտերի մէջ: Այդպէս ահա բացի ամենամեծ ու ամենափոքրիկ առարկաներից կան բազմաթիւ մեծութիւն ունեցող առարկաներ, ամենամեծ թ ու ամենասարգ գոյները միանում են բազմաթիւ աստիճանի մթութիւն կամ սարգութիւն ունեցող գոյներով: Կան առարկաներ, որոնք ունին միայն մի տեսակ կամ ջրից գուրս բազմատեսակ արտաքին ձև, օր. կողեր, անկիւններ, բայց կան և այնպիսիքը, որոնք այդ դիտմամբ ոչ այնքան սարգ են ոչ էլ այնքան բարդ: Մի առարկայ տասն անգամ ծանր է իւր հակադիրից, բայց միայն 9, 8, 7, 6, 5... 2 անգամ ուրիշ առարկաներից: Մի և նոյնն էլ կարելի է ասել նաև ձայնի, թուի մասների դրութեանց և ուղղութեան վերաբերութեամբ:

Այդ հակադրութեան օրէնքի գործադրութիւնը ոչ թէ միայն նպաստում է առարկաների յատկութեանց ուսումնասիրութեան, այլ նա փոքրիկ դեռ և սանվարժ մանկան համար կարելի է կացուցանում կազմել և մինչև անգամ ինքնին գանել բազմաթիւ կանոնաւոր ձևեր: Ով որ եղել է ծաղկոցներում և քննող աչքով դիտել է այս օրէնքի գործադրութիւնը, նա կը խոստովանուի, որ ոչինչ այնքան սարգ և մանկան մտաւոր կարողութեան հասանելի միջոց չի կարելի գտնել ինչպէս են այդ վարժութիւնները, դոցանով Ֆրէօրէլը չիրաւի գտել է և գործադրել մարդկային գործունէութեան ընդհանուր օրէնքը: Իսկ այն օրէնքն է, որով մանուկը իւր թոյլ ոյժերով շինում է, այն ստեղծում է հազարաւոր քաներ, ինչպէս մի բանաստեղծ: Եւ այստեղ մանկան ստեղծող գործունէութեան նպաստում է նա մեծաւանդ մի շատ ծանրակշիւ ուղղեցոյց, այն է Ֆրէօրէլի ցանցը: Մաղկոցի սեղանների, իսկ յետոյ, քարետախտակների երեսը հորիզոնական և ուղղահայեաց գծերով բաժանուած է փոքրիկ քառակուսի տարածութեանց: Այդպէս կազմուած ցանցը ահա ծառայում է իբրև մի առաջնորդ փոքրիկ խորանարդներով, ձողիկներով, գծերով զանազան առարկաներ շինելիս կամ գեղեցիկ նկարներ գծադրելիս: Այդ ցանցի միջնորդութեամբ 4 տարեկան երեխան օր. կարողութիւն է ստանում իւր խորանարդներով ու ձողիկներով շինել սեղան, աթոռ, սուն, ամրոց, սպարանք, եկեղեցի, խաչ, շոգեկառք, կամուրջ, սանդուղք, մի խօսքով արուեստների ամեն տեսակ արդիւնաբերութիւնք, բայց նաև բազմաթիւ ճաշակը նըրացնող գեղեցիկ ձևեր ու նկարներ: Վեց կամ եօթը տարեկան երեխային այդ ցանցը ծառայում է իբրև մի գեղեցիկ առաջնորդ, երբ նա ստեղծ կամ քարե գրչը իւր ձեռքի թուղթը ծակծակելով, հիւսելով, կարելով կամ գծելով նկարում է հազար ու մի շքեղ առարկաներ, կահ կարասիներ, զարդեր, շինութիւններ, ծաղիկներ, թրուչուններ ու կենդանիներ, և այդպէս իւր աչքով տեսածը իւր

ձեռքով շոշափածը առաւել ամուր տպաւորում իւր քնքոյշ մտքի մէջ:

Բայց ծաղկոցի այդ պարապմունքները ունին մի ուրիշ առաւել մեծ ներքին արժանաւորութիւն: Փոքրիկ երեխայոց որպէս և հասակաւոր անձանց համար պարապմունքն է վաստակութիւններէից ու կամքերէից, մարդոյս բնութիւնը աղտոզող գործերէից հեռու պահող, ուրեմն և բարոյականացուցիչ միջոցներէից ամենաբնականը: Գործն է մարդոյս պահապան հրեշտակը, անգործութիւնն ու պարապօրութիւնն այն չար սատանան, որ մէկը միւսի ետեւից հաղարաւոր անձինք չանդուղն է գործում. գործն է մարդոյս փրկիչը, վասն զի մարդոյս բնութիւնը գործ է պահանջում, վասն զի նախախնամութեամբ որոշուած նպատակին մարդս միայն գործով է կարող հասնել: Այսու ամենայնիւ պարապմունքը միայն այն ժամանակն ունի կրթող ու բարոյականացուցիչ ներգործութիւն, երբ մարմնոց և հոգւոյ բոլոր ուժերը շարժուածեան մէջ է գնում, երբ նա ճշմարեա ինքնագործօնութիւն է: Եւ այդ վերեւ յառաջ բերած խաղերի ամենազխրաւոր նպատակն է արժնայնել մանկան մէջ ինքնագործօնութեան ոգին, այն է՝ կարելի կացուցանել առանց ուրիշի օգնութեան կազմել, շինել, յօրինել և հիանալ իւր ձեռի գործով:

Սակայն Ֆրէօբէլը իւր վերեւ յառաջ բերած խաղերով աշխատում է ոչ թէ միայն վարժել մանկան ձեռներն ու աչքերը, այլ նա կացմակերպում է նորա լեզուն և հարստացնում նորա գիտութեան արտաբեր: Այդ նպատակաւ Ֆրէօբէլը գրադեցնելով իւր սանիկին բազմաթիւ իրերով, մի և նոյն ժամանակ միջոց է տալիս նորան անմէջապէս ծանօթանալ այդ առարկաների հետ, նորա ուշադրութիւնը դարձնելով դոցա առանձնաշարժութեանց վերայ: Եւ այդ վարմունքը շատ համապատասխանում է մանկանց բնական ճգտման, որ և երևում է այն հարցերէից, որոնք առաջարկում են նոքա իւրաքանչիւր նոր առարկայ տեսած ժամանակ: «Այս ի՞նչ է,

ինչի՞ց է, որ տեղից է, ինչու համար» կը լսէք դուք ամէն մի երեխայի բերնից: Ուստի և իւրաքանչիւր անգամ, երբ մանուկը մի նոր առարկայ է ստանում իւր պարապմանց համար, վարժուհին մի քանի դասերի ընթացքում նորան սովորացնում է, որ այդ նոր խաղալիքը օր. մի խորանարդ է, շինուած է փայտից, փայտը ստանում ենք ծառերից. այնուհետև — խորանարդը ունի 6 երես, իւրաքանչիւր երես ունի չորս անկիւն և չորս կող: Մի և նոյն կերպով ուսումնասիրում են նաև առարկայի միւս յատկութիւնները, այն է գոյնը, ծանրութիւնն ու մեծութիւնը: Իսկ երբ երեխան ծանօթանում է նա և այդ առարկայի գործադրութեան հետ, այն ժամանակը նա պատասխանում է նաև այս հարցմանս թէ «ինչու համար է խորանարդը»: Այդ կերպով ահա ծաղկոցը դառնում է մի գեղեցիկ դպրոց, ուր երեխաները բոլորովին աննկատելի կերպով հայթհայթում են ամեն գիտութեանց տարրերը և կարողութիւն ստանում իւրեանց դիտածը առանց դժուարութեան լեզուով արտայայտել, որ հազիւ է չաջողում շատ հասակաւոր անձանց:

Գ. Բայց Ֆրէօբէլի ծաղկոցը չի շատանում միայն շոշափելեաց, տեսանելեաց ու լեզուի վարժութիւններով, այլ նա առանձին ուշք է դարձնում նաև ականջի զգայութեանց վերայ, օգուտ քաղելով այն բնական հակումից ու սիրուց, որ երեխաներն ունին առ երգն ու հէքաթները: Նա համարեայ իւր բոլոր խաղերը, նա մանաւանդ մարմնամարզական ու շարժական խաղերը կապակցում է երգի հետ: Եւ որպէս զի այդ խաղերը աւելի հետաքրքրելի դառնան մանկանց համար, նա նոցա տալիս է թատերգութեան ձև, ներկայացնելով կեանքից կամ բնութիւնից առնուած զանազան տեսարաններ: Այդպէս կազմակերպուելով շարժական խաղերը ոչ թէ միայն վարժում են երեխաների լսելիքը, այլ չազեցնում են նաև չափաւ գործելու, շարժուելու և երգելու ներքին պահանջը որ և տեսնում են թէ համարժեք անձանց և թէ

1003
1004
1005

օրօրոցն մանկանց մէջ: Նոյն իսկ այդ պատճառաւ իւրաքանչիւր երեխայ սիրում է ոտանաւորներ, մինչև անգամ իւրեան համար անհասկանալի ոտանաւորներ, նոյն իսկ այդ պատճառաւ նա առաւել շուտով է ըմբռնում, առաւել երկար է պահում իւր լիշողութեան մէջ երգերն ու ոտանաւորները, քան պատմած վէպերը: Եւ Պրէօբէլը մանկանց այդ առ բանաստեղծութիւնն ունեցած սէրը յագեցնելու նպատակաւ ոչ թէ միայն սովորացնում է նորանց զանազան երգեր, հանելուկներ, այլ պատմում է նաև հէքաթներ, երբ նոքա պարտաւում են մի գործով: Այսուամենայնիւ եթէ ուշև ուշով քննելու լինինք իր տեսնենք, որ Պրէօբէլն ծագիցը առանց դորան էլ ամբողջապէս մի բանաստեղծութիւն է ներկայացնում մանկան համար: Այստեղ ամեն կողմից զբոսում է մանկան գեղեցիկութեան ճաշակը թէ նոյն իսկ բնութեան ազդեցութեամբ, թէ՛ զանազան շքեղ առարկաներ ու զարդեր շինել ու նկարել տալով և թէ հէքաթներ, ոտանաւորներ ու երգեր ուսուցանելով: Բարոյական դաստիարակութիւնը ոչնչւն այնքան ազդու միջոց չի կարող ճարել մանկանց չար ցանկութիւններնց հետև պահելու համար, որքան որ աշխատելով յագեցնել մանկանց առ գեղեցիկն ունեցած սէրը: Մարդոյս հոգին անչարժ չի մնում, նա բաւականութիւն է որոնում իւր հակմանց համար և պիտի որոնէ՛ որ և գտնում է կամ ցօխութեան, գեղխութեան, շուայութեան և ամեն տեսակ բարոյական ախտերի մէջ կամ ընդ հակառակին վերացականի ու իղէալականի մէջ: Այն, գեղարուեստները մեծ նշանակութիւն ունին մարդոյս բարոյական դաստիարակութեան համար: Եւ դա վերաբերում է ոչ թէ միայն երեխաներին, այլ և ամբողջ մարդկութեան, որ իւր կոպտութիւնն ու բարբարոսութիւննց բարձրացաւ ու հասաւ այժմեան մտաւոր մշակութեան աստիճանին միայն իւր առ գեղեցիկն ունեցած բնական ձգտումով: Մարդկութիւնը սկզբումը շացած կանգնած էր բնութեան առաջ. չեաոյ հիացած նորա գեղեցիկութիւններով՝ փո-

քրը առ փոքր սկսեց նմանուել նորան և այդպէս ահա յառաջացան Հնդկաց, Բարեխացոց, Ասորոց, Եգիպտացոց, Յունաց և ուրիշ ազգերի գերահարշ տաճարները, արձանները, բուրգերը, կոթողները և դոցա անմահ բանաստեղծութիւններ. դորանից չեաոյ միայն մարդկութիւնը քննող աչք ձգեց բնութեան և իւր կեանքի վերջին նպատակի վերայ, դորանից չեաոյ միայն ծնուեցան փիլիսոփաները: Այժմ կարծեմ հասկանալի է, թէ ինչու Պրէօբէլը այնքան մեծ նշանակութիւն է տալիս բնութեան և արուեստների արդիւնքների մէջ եղած գեղեցիկին, ինչու նա այնքան շատ հիւսել գծագրել ու ասզնագործել է տալիս իւր ծայրիցում և ինչու նա երեխաների երևակայութիւնը այնքան զբաղեցնում է հէքաթներով, ոտանաւորներով ու զանազան երգերով: Այժմ, կարծեմ, հասկանալի է, որ վերին աստիճանի անբնական բան է շարժել մանկան մտածական կարողութիւնը այն ժամանակ, երբ նա, մանուկը, ամբողջապէս ապրում է երևակայութեան փայլալանաց մէջ, որ մանկական հասակում դաստիարակող գորութիւն ունին ոչ թէ գրքերը և ուսուցչի ամբիոնից արտասանած անհասկանալի ու փրուած բառերը, այլ ճշմարիտ, շօշափելի իրերը, այլ գեղեցիկ ու բարուր անմիջական դիտողութիւնը:

Մաղիցի այդ սիրտ մշակող ու բարոյականացուցիչ ազդեցութիւնը առաւել զօրեղանում է նա մանաւանդ նորա ներքին կազմակերպութեամբ: Մարդկային ազգի պատմութիւնը մեզ ցօյց է տալիս, որ մտաւոր մշակութիւնը անկարելի է առանց բնիկերական կենաց, որ բարոյականութիւնը սկսում է և զարգանում միայն երբ մարդս ապրում է իւր համանմանների հետ, երբ նա ենթարկում է մի որ և է ամբողջութեան, օր՝ բնուանիքի, հասարակութեան, կամ ազգի: Եւ այդ բնիկերական կեանքը մի բնական պահանջ է մարդկութեան համար: Մարդիկ մինչև անգամ վայրենի դրութեան մէջ ապրել են և ապրում են ոչ թէ առանձին առանձին, ինչպէս

անասունները, այլ խումբերով: Նոքա բնագոյմամբ միանում են միմեանց հետ և կազմում ընտանիքներ, զիւղեր, քաղաքներ և ամբողջ ազգութիւններ: Մեր ժամանակները հասարակութեան համարեա բոլոր նիւթական շահերը պահանջում են բազմութիւ անձանց ընկերակցութիւն: Մարդիկ, հասնելով մտաւոր զարգացման առաւել բարձր աստիճանին, հասկացան որ բազմութիւ անհատներին միութիւնը կազմում է մի անընկճելի զօրութիւն, որ մենք այն ժամանակն ենք կարողանում առաւել մեծ յաջողութեամբ ընդդիմադրել կենսական փոթորիկների աւերիչ ազդեցութեան, երբ բազմութիւ ոյժերը միանում են միմեանց հետ, երբ մենք ամեն մէկս չենք գործում առանձին: Ուստի և ամենուրեք կազմուեցան հազար ու մի ընկերութիւններ: Միայն ափսոս որ մի և նոյնը մենք չենք տեսնում առաւել բարձր, իդէալական, նա մանաւանդ բարոյական շահերի դիտմամբ, թէ և գիտութիւնները նոյնպէս սկսել են օգուտ քայել բազմութիւ անձանց ընկերութիւնից առաւել յաջողութեամբ զարգանալու համար: Այդ զգալի պակասութիւնը տեսնում է նա մանաւանդ մեր Հայերիս վերաբերութեամբ: Մենք ոչինչ ընդհանուր ոյժ չենք գործ դնում ոչ թէ միայն բարձր, բարոյական զազափարներին հասնելու համար, այլ զուրկ ենք մինչև անգամ այնօրինակ ընկերութիւններից, որոնք ծառայում են մեր նիւթական շահերին: Սակայն մեր ժամանակը պահանջում է, որ Հայ երեխան դաստիարակուի Հայ կեանքի համար, որ նա ՚ի մանկութենէ իբրև անդամ մի հասարակութեան ուսանի պարտականութիւններ կատարել, կարճ—ընդունակ դառնայ քրտնոցանել Հայ հասարակութեան ամեն մի պահանջ: Եւ որպէս զի այդ իրագործուի, հարկաւոր է հայ մանկան տալ Հայ հասարակութեան կեանքին համապատասխանող մի ընկերութիւն, վասն զի ոչ փոքրցի երեխաներն են կարող այդ պաշտօնը կատարել, ոչ օտարազգի աղախինները, ծառաներն ու գովերնանտները, ոչ էլ մի քանի ընտանեաց յարաբերու-

թիւնքը, մինչև անգամ եթէ դոքա ոչինչ անբարոյականացուցիչ ազդեցութիւն չունենան մանկան վերայ: Մենք միայն այն ժամանակը կ'ունենանք ճշմարիտ բարոյական, ոչ անձնամոլ կամ օտարասէք, այլ անձնուրաց ու բարձր գաղափարներին ծառայող անձինք, երբ մեր որդիքը իւրեանց մանուկ հասակից սկսած կապրին բարոյական պահանջներին համապատասխան մի հասարակութեան մէջ: Եւ մանկան մէջ ընդհանուր մարդկային ձգտումներից ոչ մէկը այնքան վաղ չի երևան գալիս, որչափ այդ հասարակական կենաց պահանջը: Արդէն օրօրոցի երեխան է աղաղակ բարձրացնում, երբ նա իւրեան միայնակ և առանձնացած է գտնում, իսկ երբ նա մի որևէ ուրախ ձայն է լսում, իսկոյն հանդստանում է, վասն զի այժմ ինքն իւրեան զգում է հասարակութեան մէջ: Այսուամենայնիւ վերև չաւազ բերած նպատակին հասնելու համար բաւական չէ դեռ ևս հասակաւորների ընկերակցութիւնը. երեխայի համար հարկաւոր են երեխաներ, վասն զի միայն երեխաների մէջ է նա ազատ շարժում և սովորում ենթարկուել հասարակութեան շահերին, իրաւունքներ յարգել և իրաւունքներ պահանջել: Հասակաւորների մէջ նա ընդհակառակն ընդունում է մի ստորադրեալ դիրք. ծնողաց միայնակ զաւակը միշտ մնալով նոցա հետ, առ հասարակ իւրեան վերայ կրում է միայնակեցութեան կնիքը, ըստ մեծի մասին լինում է խելօք խելօք խօսող, ժամանակից առաջ հասունացած և զուրկ ճշմարիտ անմեղութիւնից: Այն, երեխայի բնաւորութիւնը միայն երեխաների մէջ է կարող կազմակերպուել, վասն զի ընկերական կեանքը նորան ուսուցանում է, որ չես կարող անպատիժ գործել, ինչ որ ուզում ես, որ ճշմարիտ ազատութիւնը պահանջում է ենթարկուել որոշեալ օրէնքների և յարգել ուրիշների իրաւունքները: Լաւ կազմակերպուած ընկերական կեանքի մէջ անցուսպ ու կոպիտ բնաւորութիւնները մեղմանում են, եսամոլը ճանաչում է ուրիշների արժանաւորութիւնները, հպարտը հեզանում է, վասն

զի նորա այստեղ միջոց են ստանում բազմատեղ իւրեանց անձն ու գործը իւրեանց ընկերակիցները ու նոցա գործերի հետ. վասն զի երեխան, իբրև մի նորատունկ ծառ, քանի քնքոյշ է, շուտով է ուղղուում, իսկ երբ նա մեծանում է և ամբարանում է, այնուհետև դաստիարակութեան ազդեցութիւնը կամ շատ ձնչին է լինում, կամ բոլորովին անգոր. Բայց և այս էլ չը պիտի մոռանանք, որ երեխան իւր հասակում ինչպէս բարին այնպէս և չարն է շուտով ընդունում, որ նորա բնաւորութիւնը վատ հասարակութեան մէջ շատ շուտով է աղաւաղուում, նորա մէջ շատ շուտով է արմատ բռնում ամեն տեսակ չար սովորութիւններ ու ցանկութիւններ, որ նա մնալով ծառաների, աղախինների կամ փողոցի երեխաների ընկերակիցութեան մէջ, շատ շուտով է ընդունում նոցա մէջ տարածուած բարոյական ակտերը: Այս խօսքերը ասելիս ես այսփի առաջ ունեմ նա մանաւանդ մեր Տիֆլիսը: Այստեղ հայ ընտանիքը իւր վերայ չէ կրում այլ ևս հին նահապետական կենքը, երբ մայրը շրջապատուած իւր երեխաներով բըրնձ էր ընտրում, հաւերին էր կուտ տայիս, երբ նա իւր երեխաների հետ միասին բանջարանոցումն էր բանում, ածուներ շինում և զանազան կանաչեղէն ցանում, երբ երեխաները խումբ խումբ անտառ էին դիմում զանազան պտուղներ ու մրգեր ժողովելու և ամենայն հրճուանքով բերում էին իւրեանց մօրը տայիս ձմեռուան պահելու: Մեր այժմեան ընտանեկան կեանքը շատ հեռացած է բնութիւնից ու պարզ կենցաղավարութիւնից. մեր երեխաները այժմ զբաղուած են շքեղազարդ զգեստներով ու շքարեղէններով, նորա իւրեանց մատաղ հասակից սովորում են անգործ անցնել իւրեանց օրերը և միշտ հեռի մնալ ծանր աշխատութիւններից: Նորա զուրկ են իւրեանց հօր հեղինակութեան ազդեցութիւնից, վասն զի նա՝ ծանրաբեռնուած գոլով արտաքին գործերով՝ անկարող է անմիջապէս հսկել իւր երեխաների մտաւոր ու բարոյական դաստիարակութեան վերայ. նորա զուրկ են ըստ մեծի մասին

նաև իւրեանց մօր գորովագութ փայտայանքից, վասն զի նա առաւել լաւ է համարում երեխային յանձնել գուլերնանտները կամ ծառաների ու աղախինների ընկերակիցութեան և որոնել իւրեան համար մի հասարակութիւն, ուր կարող էր պուարճութեամբ անցնել իւր՝ շատ անգամ անգործութիւնից տաղախացուցիչ ժամերը, տանը նստել իւր երեխաների մօտ և զբաղեցնել նոցա: Եւ երբ դորանից յետոյ մեր երեխաները դուրս են գալիս ապականուած տեսակ տեսակ բարոյական ակտերով և անընդունակ ծանր աշխատութեանց, միթէ դորանից յետոյ մենք, հայրերս ու մայրերս, իրաւունք ունինք արանջալ մեր բախտի վերայ: Միթէ՞ դորանից յետոյ մենք իրաւունք ունինք պախարակել մեր որդուն, երբ նա ոչինչ լսուել չի ուզում, այլ վարում է մի անգործ ու գեղի կեանք: Այն, մարդոյս առաքինի ու չարաբարոյ շինողը այն հասարակութիւնն է, որի մէջ նա մեծանում է: Տուէք ձեր երեխաներին լաւ կազմակերպուած ընկերութիւն, այն ժամանակը և դուք յետ կ'ստանանք մի առաքինի մարդ, ազատ ամեն չար գործերից. Թողեցէք ձեր երեխաներին աղախինների ու ծառաների հասարակութեան մէջ, այն ժամանակը հաւաստի եղէք որ ձեր դիպած հարստութիւնը յօգը պիտի լծնդայ, հագաւոր տարիներով պահպանած և մեր հարց մեզ աւանդած սրբութիւնները նորա համար ոչինչ արժանաւորութիւն չեն ունենալ: Բայց հայրեր, մի մոռանաք որ դուք 19-րդ լուսաւորեալ դարու որդիքն էք. դուք պէտք է ձեռք տուած դեմէք դէպի այդ բարձր իդէալական նպատակը, ձեր սրբազան պարտականութիւնն է հոգալ ձեր գաւակները սպառազ բարօրութեան վերայ: Այն, դուք բաղաւոր էք, որ այժմ ձեր մէջ ունիք այնպիսի անձինք, որոնք պատրաստուած են ծառայել այդ նպատակին, որոնք այժմ հիմնել են արդէն մի երկու ծաղից. դուք բախտաւոր էք նա մանաւանդ, որ այդ անձինքը կանանց տեսիցն են, վասն զի մանկանց սկզբնական դաստիարակութեան մէջ կիներ անփոխարինելի է. նա է բը-

նութիւնից և Աստուծոյ Հրամանաւ նշանակուած այդ նպատակի համար: Ուրեմն օգնեցէք նրանց, հիմնեցէք նորերը, ուղարկեցէք ձեր երեխաներին այդ ծաղկոցները, այն ժամանակը հայ մանուկներին սաշտական հրեշտակը, որ մինչև այժմ տիրած էր ու ամպամածած, կը խնդայ և կ'օրհնէ ձեզ երկնքից:

20186

2013

«Ազգային գրադարան»

NL0055248

